

2011. május – Pünkösdi hava

Forgatókönyv. Összeállította: Both Zsuzsa és Szabó Kinga

I. ISMERKEDÉS – NÉPI JÁTÉK

Haj, meszelő, meszelő...

Megy a bogár, viszi farát...

II. JELES NAPOK, SZOKÁSOK

Fehérvasárnap vagy mátkáló vasárnap

A szertartásos barátságkötés szokása a moldvai magyarságnál és a Dunántúlon volt elterjedt. A nagyobb lányok vagy fiúk „komatálat” küldtek kiválasztott barátnőjüknek/barátjuknak, melyre általában hímestojást, süteményt, gyümölcsöt és bort tettek.

*Komatálat hoztam, / Meg is aranyoztam. / Szív küldi komának!
Ha nem tetszik komának, / Küldje vissza komának.*

A húsvét után egy hétre következő vasárnapot a moldvai magyarok *mátkázóvasárnapnak* nevezik. A *mátkálás, vésározás* a fiatalok szertartásos barátságkötése, amit tojással pecsételtek meg. Tojásváltásra a reggeli mise után került sor, és általában írott tojást volt szokás cserélni. Életre szóló kapcsolatot jelentett az így kötött barátság.

Anyák napja: május első vasárnapja

Május 1.

A magyar nyelvterület nagy részén május 1-jére virradó éjszaka állították, illetve állítják a májusfát. A május elsején állított fák sokfelé pünkösdkor bontják le. A májusfa, a zöld ág a természet megújulásának a szimbóluma, és legtöbb esetben az udvarlási szándék bizonyítéka, szerelmi ajándék is.

A magyar nyelvterületen a májusfa-állításnak két jellegzetes formája ismert: az egyik a lányos házakhoz vitt májusfa, a másik a középületek, kocsmák előtt felállított májusfa.

A májusfák beszerzése mindkét esetben a mindenkori legények, legénybandák feladata. A májusfának alapvetően két változata van: kivágott, sudár, esetenként kérgétől megtisztított fa, melynek csak a tetején hagyták meg a lombját, vagy virágzó, zöldellő gallyak, ágak. Erdélyben inkább zöld ágak használata jellemző.

A lányok számára állított májusfát többnyire titokban szereztek be és állították fel.

Májfahordó ének:

*Hallottátok-e már hírét, / Szabó Jóska legénységét,
Fűrészszel vágja ja májfat, / Hogy ne hallja kopogását.
Felveti a jobb vállára, / Viszi Julcsa udvarába.
Kelj fel Julcsa, itt a májfa. / Jóéccakát, vigyázz rája.
Felkel Julcsa az ágyából, / Kendőt keres a ládából.
Itt van, anyám, kösse rája, / Száz forint ennek az ára.*

A legények vetélkedtek, hogy ki tud szebb májufát díszíteni. Ha két legény is udvarolt a lánynak, őrizni kellett a fát, hogy a másik el ne lopja.

Kalotaszeg falvaiban szokás volt a *zöldellés* vagy *zöldágazás*, május elsejére virradó éjszaka. A zöld ágat minden díszítés nélkül a lányok kapujára vagy kerítésére tűzték. Általában mindenki kapott, s nagy szégyen volt, ha valaki kimaradt. Haragból, bosszúból tövisbokrot tettek a kapura. Minden lánynak vittek, előfordult, hogy még a pólyásoknak is raktak egy-két ágat. Szamba lehetett venni, hány lány volt a faluban a legkisebektől az eladókig.

Sok helyen zeneszóval, táncsal döntötték ki a májufát a lányok háznál, rendszerint pünkösdkor.

A májusfa másik típusa a közösségi májfa, melyet középületek, kocsmák elé állítanak. A májufára színes papírt és selyemszalagokat kötöttek. Került rá ital és édesség.

A közös májufák kidöntése járt együtt általában nagyobb ünnepélyességgel, tánccmulatsággal. A májusfa ledöntésének szertartásos mozzanata volt a fa körüljárása, a májufára mászás. Különösen nehéz volt a lehúzott kérgű, magas fát megmászni. Azé lett a tetejére erősített ital, akinek ez sikerült.

Május elsejéhez fűződő *időjárásjósló* hiedelem: e nap időjárása mutatja, milyen lesz a jövő tél.

Péntek, 13.

Honnan erednek babonáink?

Megannyi mendemonda, babona létezik, mely legendákból ered, de hogy valójában honnan, azt az idő homálya fedi, annyi bizonyos, hogy a néphagyományban gyökereznek, szájhagyomány útján terjednek, és az emberek – többé-kevésbé pontosan – generációkon át adják át egymásnak ezeket a hiedelmeket.

Az egyik legismertebb babonánk egy naphoz, péntek 13-ához köthető, egyértelműen szerencsétlen napnak tartják. Akadnak olyanok, akik ezen a napon ki sem dugják az orrukat otthonról.

A hiedelem egy nap és egy szám jelentéséhez kapcsolódik. A pénteki nap a rosszabb napok egyike, szerencsétlenségének eredete valószínűleg a nagypéntektől ered, „amikor a világ Megváltója a keresztre feszített”. Így a pénteken végzett munka biztosan szerencsétlenül végződik, de ki gondolná, hogy pénteken éhgyomorral tüszszenteni is igen nagy veszedelmet jelentett a középkorban. Valószínű, hogy a 13-as számhoz tartozó babona is bibliai eredetű, addig a napig nyúlik vissza, amikor Jézus Krisztust megfeszítették. Az utolsó vacsorán 13 vendég volt: a 12 apostol és maga Jézus. Más források szerint az őt eláruló Júdás személyére utal a szám, mert ő volt az, aki tizenharmadikként ült az asztalhoz. Egyesek szerint viszont Éva és az alma esete Ádámmal, a nagy özönvíz kezdete, vagy a bábéli torony leomlásával hozható összefüggésbe ez a nap. A babona ma is tartja magát: vannak, akik mind a mai napig kerülnek, hogy egy tizenhárom fős társasággal üljenek le ebédelni.

A boszorkányok, talán a keresztény babonával szembe szállva, néha 13 fős, kovennek nevezett bandákba tömörülnek.

Hiedelmek

A különféle forrásokban rögzített sorok számos tanácsot adnak, hogy milyen tevékenységet miért érdemes elkerülni a 13-ára eső pénteken. Legfőképpen azonban attól óvták az embereket, hogy bármilyen új vállalkozásba ezen a napon vágjanak bele.

„Ismertem egy öreg hölgyet, aki ha csütörtökön befejezhetett volna egy hímzést, mindig félretette másnapra, hogy ne egy új kézimunkával kelljen kezdenie a napot péntek 13-án” (ismeretlen szerző, 1883)

„Apám egyszer elhatározta, hogy pénteken kezd aratni, ám csütörtök este néhány ember fizetséget sem kérve learatta a szántóföldjének egyik felét, hogy elejét vegyék a pénteki kezdéssel járó balszerencsének” (ismeretlen szerző, 1933)

„A matrózok között sok van, aki babonás... egy pénteken megkezdett utazás pedig csak szerencsétlen lehet” (ismeretlen szerző, 1823)

„A pénteken születő gyermek balszerencsére van kárhozthatva” (ismeretlen szerző, 1846)

„Aki pénteken házasodik, küzdelmes életnek néz elébe” (ismeretlen szerző, 1879)

„Ha bármi újdonságot hallasz pénteken, egy újabb ránc lesz tőle az arcodon és egy évvel idősebbnek fogsz kinézni” (ismeretlen szerző, 1883)

Egyedül a húsvétot megelőző nagypéntek számított kivételnek, amely nap szentsége ellensúlyozta a péntek szerencsétlen voltát.

Május 12., 13., 14.: Pongrác, Szervác, Bonifác (fagyosszentek)

A szentek legendája és az időjárással kapcsolatos megfigyelés között nincsen összefüggés, a néphagyomány azonban teremtett. Volt, ahol úgy tartották: *„Pongrác kánikulában subában megfagyott, Szervác a Tisza közepén víz nélkül megfulladt, Bonifácot pedig agyoncsipkedték a szunyogok – ezért haragusznak ránk, emberekre, és évről-évre visszajönnek, hogy bosszantsanak bennünket”*. Ismert fagyosszentek-napi rigmus: *„Szervác, Pongrác, Bonifác megharagszik, fagyot ráz”*. Helyenként úgy tartották, ha fagyosszentekkor nagy a hideg, akkor rossz termés várható, de ha nincs felhő, akkor sok bor lesz. Erről regula szól:

Sok bort hoz a három ác, / Szervác, Pongrác, Bonifác, / Ha felhőt egyikén se látsz!

Volt, ahol ezt mondták:

Szervác, Pongrác, Bonifác, mind a fagyosszentök, / Hogy a szőlő e ne fagyjon, füstöljenek kendtök!

A földművelő munkában a fagyosszenteket többnyire megvárták, és csak utána ültették az uborkát, babot, paradicsomot.

Május 25.: Orbán napja

Orbánt a néphagyomány a fagyosszentek közé sorolja. Az Orbán-napi hideg a szőlőnek árt a leginkább, ezért sokfelé szobrot emeltek számára a szőlőben, és Orbán-napon körmenetben keresték fel. A szőlőtermelő falvak a szőlőhegy védelmét és a bő termés biztosítását várták tőle.

Pünkösöd

Pünkösöd neve a görög *pentekosztész* „ötvenedik” szóból származik, ugyanis ez az ünnep a húsvétot követő ötvenedik napon kezdődik. Pünkösöd a húsvét függvényében mozgó ünnep, május 10-e és június 13-a között.

Jellegzetes pünkösdi szokások: pünkösdi király választás, pünkösdi királyné járás, pünkösdi zöldágazás, hesspávázás, májusfa állítás, valamint pünkösdi multságok, táncok, játékok.

Pünkösdi király

A közmondás is ismert: *„Rövid, mint a pünkösdi királyság.”* A többnyire lóversennyel vagy más ügyességi próbával választott pünkösdi király hatalma egy napig, egyes helyeken egy évig tartott. *„Egy évig azután őt nevezik pünkösdi királynak. Nem kell pedig hinni, hogy ez csak valami üres cím. Járnak emellé hatalmas kiváltságok. A pünkösdi király egy évig minden lakodalomba, ünnepélyre, multságra hivatalos, minden kocsmában ingyen rovása van, amit elfogyaszt, fizeti a község, lovát, marháját tartoznak a társai őrizni, s ha netán valami apró vétséget követne el, azért testi büntetéssel nem illetik. Ilyen nagy úr a pünkösdi király egy álló évig”.*

Sok helyen a pünkösöd volt a legényavatás ideje, ami néhol veréssel is járt.

Helyenként a huszárezredekben a katonák is választottak királyt maguk közül (májuskirály).

Zöld ág, zöldághordás, májfa

Pünkösdkor különféle magyarázatokkal a házakra, kerítésekre, istállókra *zöld ágat* tűznek. Általában a gonosz, rossz szellemek elhárításával magyarázzák vagy egyszerűen az ünnep jelképezésével, néhol pedig a lányos ház jeleként értelmezik. A *zöldághordás* pünkösödhöz kötődött egyes falvakban.

Énekelve mentek ki a közeli erdőre, ahol gallyakat törtek, visszajövet a falu utcáin eldobálták. A lányok összefogódzva vonultak végig, két lány kaput tartó keze alatt:

*Bújj, bújj, zöld ág, zöld levelecske
Nytva van az aranykapu, csak bújjatok rajta.
Nyisd ki rózsám kapudat, kapudat,
Hadd kerüljem váradat, váradat,
Szita, szita péntek, / Szerelem csütörtök, / Dob szerda.*

Helyenként multságot rendeztek, úgy vélték, a bőséges evés-ivás a természetet is bőségre készíti.

Táncmultságok

A magyar nyelvterületen mindenütt kedvelték a pünkösdi bálakat. Kalotaszegen például nem ismerték a pünkösdi királyválasztás, pünkösdi királynéjárási szokását. A fiataloknak mégis jeles ünnepe volt, mert háromnapos táncot rendeztek ilyenkor.

Párválasztó, udvarló szokások

Udvarlással, párválasztással kapcsolatos szokások is kapcsolódnak pünkösödhöz. Például: míg a fehérvasárnaphoz kapcsolódó *mátkálás*, komálás az egyeneműek barátsághoz tartozott, addig a pünkösdi *mátkatál* küldés a párválasztásban játszott fontos szerepet, a legény küldött a lánynak mátkatálát. Ha tetszett a lánynak a legény, akkor hasonlóval viszonzta, a küldöncöt pedig megjutalmazták.

Pünkösdi hiedelmek

Pünkösddel kapcsolatos időjárás- és termésjóslásra is van példa. Gyimes-völgyben úgy tartották, ha ilyenkor esik, akkor jó termés várható.

Mint minden nagy ünnepen, ilyenkor is tiltották az állatok befogását és a kenyérsütést is.

Pünkösdi rózsát szoktak a mosdóvízbe szórni, hogy egészségesek legyenek.

A múlt században ezen a napon még általános volt hajnalban vagy pünkösdi szombatján este a Tiszában való fürdés, hogy elkerülje a fürdőzőt minden betegség. A lányok is megfürödtek ilyenkor a Tiszában. Se menet, se jövet, se fürdés közben egy szót sem szóltak, abban a tudatban, hogy így nem fog rajtuk semmiféle rontás, igézés. Fürdés után pedig a füzek lombjai alatt fésülködtek meg.

Csíksomlyói búcsú

A kegyhely eredete belevész a korai középkor történetébe. IV. Jenő pápa 1444-ben teljes búcsút engedélyezett mindazoknak, akik a ferences atyák csíksomlyói Mária templomának építkezésében segítettek. Tehát maga az ősi Mária-tisztelet és a hatalmas méretű kegyszobor még régebbi időből való. A "Napba öltözött asszony" a világon a legnagyobb méretű, egy darabból készült Mária-szobor.

A búcsúhoz fűződő hagyományok részben megmaradtak, részben eltűntek. Az egyik legérdekesebb, most is élő szokás a pünkösdszombati bevonulás. A két Somlyó-hegy közé érkező tömeg szigorú hierarchia szerint vonul be, amelynek a sorrendje a következő: Gyergyó, Felcsík, Alcsík, Felsőnyárad mente, Sóvidék, Maros mente, Háromszék, Brassó és környéke, gyimesi csángók, moldvai magyarok. A keresztaljak, vagyis a kereszt alatt vonuló hívók valószínűleg a székelyek ősi hierarchiáját őrizték meg.

Napbanezés szokása

A moldvai csángók pünkösdi hajnali napbanézése a csíksomlyói zarándoklat hagyományos szokásrendjébe illeszkedő rítus. A moldvai csángók hite szerint a Kis-Somlyó hegyének keleti lejtőjén pünkösdi hajnalban megláthatják a napban galamb formájában felrepülő Szentlelket, Jézus és Szűz Mária alakját, illetve más szent dolgokat. A több településről érkező búcsúsokból összeverődött csoport deák vagy búcsúvezető kíséretében foglalt helyet hajnal előtt a Kis-Somlyó hegyén, ahol énekléssel, imádkozással várták a napfelkeltét. Alkalomhoz kötődő magyar énekeket énekeltek (például a *Jöjj, Szentlélek Úristen* kezdetű éneket).

A csángók rendszerint hajnal előtt kimennek a Salvator kápolnához, ahol hajnalig imádkoznak, beszélgetnek. Körülbelül egy órával a napfelkelte előtt a keleti lejtőn szoktak felsorakozni, ahol hangos énekléssel várják a napfelkeltét. Ezt követően több percen keresztül mereven néznek a napba megfüstölt üvegen, zsebkendőn, fejkendő csücskén, napszemüvegen keresztül. Aki látni vél valamit, az hangosan elmondja tapasztalatát a többieknek.

– Immá' ha ki es bújik, akkor igen fényes – állítja a férfi – nem tetszik fel benne. Csak akkor lehet látni, mikor kibújik a hegyen s olyan veres, akkor tetszik meg szépen. Vótunk más esztendőben, s láttuk a közepében, ahogy ragyogott, mint egy galambecska. De melik nagy vétkes, az nem lát semmit...me' ha nincs a Szentlélek nála, nem lássa meg. Tisztán kell jőni, meggyónval, áldozval...

Haragszik a Mária!, Szomorú a Szentlélek! – szokták mondani a csángók, ha a Nap a várakozások ellenére nem tűnik fel az égen.

A pünkösdkor a Napban megjelenő Szentlelket a moldvai csángók hite szerint nem csak a Kis-Somlyó hegyéről, hanem bárholnan láthatják az arra érdemesek.

A napbanézést követően a hegyről leereszkedve, a Kis-Somlyó déli oldalán gyógyító erejűnek hitt Jézus tenyere nevű növényt szednek. A növény eredetmondája szerint a Kálvárián a kereszt súlya alatt eleső Krisztus ujjai nyomán nőtt.

A napváráson a gyimesi csángók is részt vettek, bár kisebb számban, mint a moldvaiak; a székelyek a rítust nem ismerték.

A hagyomány szerint a búcsúról az emberek nyírfaággal a kezükben, vagy a járművüket feldíszítve térnek haza otthonukba. A búcsúról hazavitt nyírfaágot beteszik a „belső szobába”, míg csak el nem hervad. Megszámlálják, hány levele van, és a családnak naponta annyi üdvözlégyet kell elmondania, ahány levél van az ágakon. Ezt az imát Szűz Mária tiszteletére, a család egészségéért, boldogságáért kell felajánlani. Amikor egy levél elhervad az ágról, megszűnik az imakötelezettség.